

مصحف حضرت فاطمه (س) از منظر منابع حدیثی شیعه

قائم مهدی*

محمد نظیر عرفانی**

چکیده

با وجود تأکید روایات بر وجود «مصحف حضرت فاطمه (س)»، همچنان ابهامات و شبهاتی پیرامون چیستی، محتوا، نویسنده، املاءکننده، حجم و ویژگی‌های آن مطرح است. شبهه اصلی آن است که برخی گمان کرده‌اند «مصحف فاطمه» قرآن دیگری نزد شیعیان است. این پژوهش درصدد است با مراجعه به منابع معتبر حدیثی شیعه، تصویری روشن از هویت و محتوای این مصحف ارائه دهد. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد کتابخانه‌ای، روایات مرتبط با مصحف فاطمه (س) را در جوامع حدیثی شیعه و نیز منابع لغوی و رجالی جمع‌آوری و ارزیابی کرده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، «مصحف حضرت فاطمه (س)» کتابی غیر قرآنی است که پس از رحلت پیامبر (ص) با املائی جبرئیل و کتابت امام علی (ع) تدوین یافته است. محتوای این مصحف شامل تسلیت‌های آسمانی، خبر از مقام والای پیامبر (ص)، گزارش از حوادث آینده ذریه حضرت زهرا (س)، اسامی پیامبران، اوصیا و همه حاکمان تا قیامت و نیز وصیت آن حضرت می‌باشد، در حالی که هیچ آیه‌ای از قرآن و هیچ حکم فقهی (حلال و حرام) در آن وجود ندارد. این کتاب از منابع علم امامان معصوم (ع) و نشانه‌های امامت به شمار می‌رود و هم‌اکنون به عنوان یکی از امانات امامت نزد امام زمان (عج) نگهداری می‌شود.

واژگان کلیدی: مصحف، مصحف فاطمه، حدیث شیعه، صحیفه فاطمیه، منابع علم امام.



* دانش آموخته کارشناسی ارشد فقه و اصول، جامعه المصطفی العالمیه (نویسنده مسئول)

mehdiqaim02@gmail.com،

** استادیار جامعه المصطفی العالمیه، mna8181@yahoo.com

مقدمه

«مصحف حضرت فاطمه (س)» از موضوعات مهم و در عین حال کمتر شناخته شده در میراث مکتوب شیعه است. این اثر که به جا مانده از بانوی بزرگ اسلام، فاطمه زهرا (س) می باشد، نه یک کتاب آسمانی مستقل و نه قرآنی دیگر، بلکه مجموعه ای از اخبار غیبی، سخنان الهامی و گزارش های فرشته وحی است که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) بر آن حضرت نازل گشت و به دست مبارک امام علی (ع) نگاشته شد.

چپستی این مصحف، محتوا، ابعاد، ویژگی ها و جایگاه آن در میان امامان معصوم (ع) همواره محل پژوهش و تأمل علما و محدثان بزرگ شیعه بوده است. با وجود تصریحات مکرر معصومان (ع) بر اینکه مصحف فاطمه (س) هیچ گونه ارتباطی با قرآن کریم ندارد و حتی یک آیه و یک حرف از قرآن در آن یافت نمی شود، متأسفانه برخی ناآگاهان یا مغرضان، واژه «مصحف» را تنها مختص قرآن پنداشته و به اشتباه، این کتاب را «قرآن دیگری» برای شیعیان قلمداد کرده اند، در حالی که روشن است «مصحف» در لغت عرب به هر کتاب مجلدی گفته می شود، اعم از قرآن و غیر آن.

هیچ يك از علمای شیعی و سنی بر مصحف فاطمه (س) دست نیافته اند، بلکه با بهره گیری از احادیث مربوط به این موضوع تا اندازه ای به محتوا، املا کننده و نویسندگان آشنا شده اند. از این رو پژوهش جامع و فراگیر در این باره وجود ندارد. در اینجا به چند نمونه اشاره می کنیم:

علامه شرف الدین معتقد است: مصحف آن حضرت در بر دارنده امثال و حکم و مواعظ و اخبار و عجایب است و امیر مومنان آن را نوشته و تقدیم حضرت فاطمه (س) آن را از شنوده های پدر و شوهرش جمع آوری کرده است. (شرف الدین، المراجعات، ص ۵۲۱) سید هاشم معروف الحسنی معتقد است: این مصحف، شامل احکام تشریحی، اخلاقی و آنچه در زمان آینده پیش می آید، است و حضرت فاطمه (س) آن را از شنوده های پدر و شوهرش جمع آوری کرده است. (معروف الحسنی، سیره الائمه الاثنی عشر، ج ۱ ص ۹۶-





سید محسن امین بر این عقیده است که حضرت، دو مصحف دارند، که یکی الهام پروردگار و دیگری گفته های رسول خدا (ص) به حضرت زهرا است. (امین، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۳۱۳-۳۱۴)

این تحقیق می‌کوشد با بهره‌گیری از منابع معتبر حدیثی و تاریخی و با تکیه بر روایات صحیح، ضمن تبیین چیستی، چگونگی پیدایش و محتوای مصحف حضرت فاطمه (س)، به شبهات وارده در این زمینه پاسخ گوید و جایگاه رفیع این کتاب الهامی را در میان منابع علم و معرفت اهل بیت (ع) و نیز نقشی که در اثبات امامت اوصیای پیامبر (ص) دارد، روشن سازد.

۱. مفهوم مصحف

به آنچه که متشکل از برگ های نوشته شده میان دو جلد باشد، مصحف گویند (الجامع للمصحف المکتوبه بین الدفتین) (جوهری، تاج اللغة و صحاح العربیه، ج ۴ ص ۱۳۸۳؛ زبیدی، تاج العروس، ج ۶ ص ۱۶۱)

(صحف) جمع صحیفه به معنای ورق و برگ است که بر آن بنویسند. (دفتان) تثنیه (دفعه) به معنای جنب و کنار هر چیز است. ((دفتا المصحف)) یعنی جلد رو و پشت کتاب. (فیومی، المصباح المنیر، ص ۱۹۷)

در زبان عرب، به چیزی که در آن می‌نویسند «صحیفه» و جمع آن را، صحائف، صُحُف و صُحُف گویند؛ و «مُصْحَف» و «مِصْحَف» را، «الجامع بین الدفتین» (ابن منظور، لسان العرب، ماده صحف) یعنی مجموعه میان دو جلد، نامند.

در تفسیر «دفتین» گفته اند: الدَفَّة: جنب و پهلو و صفحه هر چیز است. پوست کشیده شده بر دو روی طبل را که بر آن می‌کوبند نیز، «دَفَّتَا الطَّبَل» یعنی جلدهای دو طرف طبل نامیده اند.

و از این رو، جلد اول و آخر کتاب را نیز «دَفَّتَا الْمُصْحَف» یعنی دو جلد در بردارنده «صفحات» کتاب می‌نامند و هرگاه می‌گویند: «حُفِظَ ما بین الدفتین» (زبیدی، تاج العروس، ماده دفع) مقصودشان این است که کتاب در میان دو جلد آن محفوظ است.

بنابراین، «مُصْحَف» نام کتابِ جلد شده است؛ زیرا اگر «صَحِيفَه» همان است که در آن می نویسند و جمع آن صُحُف، «مُصْحَف» نیز، جامع و دربردارنده «صُحُف» است که میان دو جلد است. پس «مُصْحَف» در کلام عرب به معنای «کتابِ جلد شده» در زبان فارسی است، چه قرآن باشد و چه غیر قرآن.

«مصحف» براساس گزارش لغویان، مجموعه ای از نگاشته های قرار گرفته در میان دو «لِ» جلد کتاب (مابین الدفتین) را گویند. از کهن ترین فرهنگ لغوی بیاوریم: وسمی المصحف، مصحفاً لانه اصحف. أی جعل جامعاً للمصحف المكتوبة بین الدفتین. (فراهیدی، العین، ج ۳، ص ۱۲۰؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۱۸) کاربرد آن در روایات نیز نشانگر معنای لغوی آن است.

اگر به قرآن هم «مصحف» گفته شده با عنایت به این جهت بوده است. بنگرید: عن النبی صلی الله علیه و آله: مَنْ قرأ القرآن فی المصحف کانت له ألفا حسنه ومَنْ قرأه فی غیر المصحف - فأظنه قال - کألف حسنه. (زرکشی، البرهان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۵۴۶)

آن که قرآن را در «مصحف» قرائت کند، دو هزار «حسنة» از آن او خواهد بود و آن که در غیر «مصحف» بخواند - به گمانم گفت - هزار «حسنة».

«مصحف» در روایات امامان اهل بیت (ع) نیز، به همان معنای لغوی مکتب خلفاست. کلینی در کافی باب: «قراءة القرآن فی المصحف» روایت کند که:

۱. امام صادق (ع) فرمود:

مَنْ قرء القرآن فی المصحفِ متَّعَ بِبَصَرِهِ، وَخَفَّفَ عَنِ الْوَالِدِيهِ وَإِنْ كَانَ كَافِرِيْنَ.

هر کس قرآن را در «مُصْحَف» تلاوت کند، دیدگانش را بهره مند و پدر و مادرش را - اگرچه کافر باشند - سبک بار گرداند.

۲؛ و نیز فرموده:

قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ فِي الْمُصْحَفِ تُخَفِّفُ الْعَذَابَ عَنِ الْوَالِدِيْنَ، وَلَوْ كَانَ كَافِرِيْنَ.



تلاوت قرآن در مصحف، عذاب پدر و مادر را - اگرچه کافر باشند - کاهش می دهد (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۳).

پس با توجه به آنچه آوردیم، «مُصْحَف» در کلام صحابه و تابعین و راویان مکتب خلفا و مکتب اهل بیت (ع) به معنای: «کتاب جلد شده» به کار رفته است؛ یعنی: «مُصْحَف» در گفتگوها و محاورات صدر اسلام در همان معنای لغوی استعمال شده و پس از آن، در دوره های بعد، قرآنِ مدوّنِ جلد شده به «مُصْحَف» شهرت یافته است. در نتیجه باید گفت (مصحف) به معنای کتاب مجلد و شامل هر کتابی می شود و اختصاص به قرآن ندارد، گو این که معنای مشهور مصحف، قرآن است. پس لغتا نمی توان گفت مصحف به معنای قرآن است.

۲. تاریخچه

۱-۲. پیدایش مصحف فاطمه سلام الله علیها

فاطمه زهرا - سلام الله علیها - پس از رحلت پیامبر - صلی الله علیه و آله - ۷۵ یا ۹۵ روز، در جهان زندگی کرد. در این مدت بسیار کوتاه که دوره صبر و استقامت، حمایت از حریم ولایت و در عین حال حزن و اندوه زهرای مرضیه بود؛ جبرئیل امین - فرشته وحی - بر او فرود آمد و با گزارشهایی که از منزلت پدر بزرگوارش در نزد خدا و نیز آینده تاریخ اسلام و تشیع الهام می کرد کتاب ارزشمندی به نام «مصحف فاطمه - سلام الله علیها -» برای امامان معصوم - علیه السلام - به یادگار ماند. امام صادق - علیه السلام - در پاسخ به محدثانی که درباره مصحف فاطمه - سلام الله علیها - سؤال کردند مدت طولانی سکوت کرد... ثم قال: انکم لتبحثون عما تریدون و عما لا تریدون ان فاطمة مکثت بعد رسول الله - صلی الله علیه و آله - خمسة و سبعین یوما و کان دخلها حزن شدید علی ابیها و کان جبرئیل - علیه السلام - یاتیها فیحسن عزاءها علی ابیها و یطیب نفسها و یخبرها عن ابیها و مکانه و یخبرها بما یکون بعدها فی ذریتها و کان علی - علیه السلام - یکتب ذلک فهذا مصحف فاطمة - سلام الله علیها - (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۱ و ۴۵۸؛ صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۵۳؛ عطاردی، مسند فاطمة الزهراء، ص ۲۸۱) سپس فرمود: شما درباره

چیزهایی که چه لازم دارید و یا لازم ندارید جستجو و تحقیق می کنید. فاطمه - سلام الله علیها - پس از رسول خدا هفتاد و پنج روز حیات داشت و بر اثر رحلت پدرش اندوه فراوان بر او وارد گشت. جبرئیل - فرشته وحی - پیوسته بر او فرود می آمد و ناگواری ها و اندوه جدایی پدر را به خوبیها جلوه می داد و به جانش آرامش می بخشید. به او از پدر و جایگاه بلندش در نزد پروردگار خبر می داد و نیز از حوادث آینده که بعد از فاطمه - سلام الله علیها - نسبت به فرزندانش واقع خواهد شد گزارش می داد. علی - علیه السلام - تمام آن گزارشها و اخبار را می نوشت که همین مصحف فاطمه - سلام الله علیها - را شکل داد. در حدیث دیگری امام صادق - علیه السلام - در پاسخ محدثی که سؤال کرد: مصحف فاطمه چیست؟ چنین فرمود: خداوند متعال زمانی که پیامبر را قبض روح کرد، بر فاطمه - سلام الله علیها - از اثر رحلت پیامبر - صلی الله علیه و آله - اندوهی وارد شد که جز خدای عز و جل کسی نمی داند چه حزنی بود. لذا خداوند فرشته ای را به سوی او فرستاد تا غم و اندوهش را برطرف نماید و با او سخن گوید. فاطمه - سلام الله علیها - جریان را به امیرالمؤمنین گزارش داد و علی - علیه السلام - فرمود: هر وقت ورود فرشته را احساس کردی و صدایش را شنیدی به من بگو و مرا از سخنانش آگاه کن؛ بنابراین امیرالمؤمنین - علیه السلام - آنچه را که می شنید می نوشت تا آنکه از سخنان و گزارشهای نوشته شده مصحفی به وجود آمد. (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰؛ عطاردی، مسند فاطمة الزهراء، ص ۲۸۲)

با دقت در این دو حدیث شریف می توان گفت:

- الف: مصحف فاطمه - سلام الله علیها - در فاصله زمانی پس از رحلت پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - تا شهادت صدیقه طاهره - سلام الله علیها - به وجود آمده است.
- ب: مصحف فاطمه - سلام الله علیها - سخن وحی است که توسط جبرئیل امین - علیه السلام - به فاطمه زهرا - سلام الله علیها - الهام شده است.
- ج: مصحف فاطمه - سلام الله علیها - به دست مبارک مولا علی - علیه السلام - نوشته شده است.



۲-۲. زمینه های مصحف در زمان پیامبر

گرچه پیدایش و اتمام مصحف فاطمه سلام الله علیها پس از رحلت رسول خدا انجام گرفت و از جانب خداوند به او الهام گشت که احادیث زیادی بر این دلالت دارد؛ ولی در برخی از روایات زمینه های پیدایش آن را از زمان حیات رسول الله می داند. از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: مصحف فاطمه سلام الله علیها به املاء رسول الله و خط علی علیه السلام شکل گرفت. (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۵۷، ۱۵۶، ۱۶۱؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۴۰)

چنین مصحفی در چندین حدیث با اسناد مختلف از امام صادق - علیه السلام - نقل شده است و اینکه رسول خدا املا کرد و علی - علیه السلام - با دست مبارکش نوشت این نظریه را اثبات می کند که مصحف فاطمه - سلام الله علیها - در زمان پدرش بوجود آمد. البته برخی قائل اند که جمله «رسول الله» در این احادیث منظور پیامبر اسلام نیست، بلکه همان فرستاده خدا فرشته وحی است که اخبار و گزارشها را املا کرد و علی علیه السلام آنها را نوشت. (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۴۲) شاهی که سخن این گوینده را تایید می کند حدیثی است که ابوبصیر از امام صادق - علیه السلام - نقل کرده و در آن کلمه رسول نیست. «انما هو شیء املاه الله علیها و اوحی الیها» (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۳۹) همانا مصحف فاطمه سلام الله علیها چیزی است که خداوند آن را بر فاطمه سلام الله علیها - املاء و به سوی او وحی کرد؛ و روشن است که املاء خدا به واسطه فرشته وحی است؛ بنابراین مفهوم این احادیث نیز شبیه آن روایاتی می شود که پیش از آن نقل کردیم که در آنها پیدایش مصحف فاطمه را پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله می داند.

البته صحیفه هایی از مصحف فاطمه سلام الله علیها که برگها و قسمتهای جزئی از آن مجموعه ارزشمند خدادادی است پیامبر در زمان حیات به فاطمه سلام الله علیها ارزانی داد که بعدها کامل گشت و به نام مصحف فاطمه سلام الله علیها در اختیار امامان معصوم (علیهم السلام) قرار گرفت. چرا که بخشی از آن مصحف در زمان پیامبر - صلی الله علیه

و آله در اختیار جابر بن عبدالله انصاری (محدثی، فرهنگ عاشورا، ص ۱۲۷) قرار گرفت که هم اکنون همین صحیفه در جوامع حدیثی شیعی در دسترس علاقه مندان است. امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم امام محمدباقر علیه السلام به جابر بن عبدالله انصاری گفت: پرسشی داشتم که هر وقت مناسب شد آن را مطرح کنم. جابر عرض کرد: هر زمان که دوست داشتی در محضرتان خواهم بود. تا آنکه فرصت مناسبی پیش آمد و پدرم خطاب به جابر گفت: ای جابر! به من خبر ده از لوحی که در دست مادرم فاطمه دختر رسول الله (علیهما السلام) دیدی و مادرم از نوشته های آن لوح به تو چه خبر داد؟

جابر عرض کرد: خدای را گواه می گیرم که در حیات رسول خدا برای عرض تبریک ولادت حسین علیه السلام بر مادرت فاطمه سلام الله علیها وارد شدم که در دستش لوح سبزرنگی چون زمرد درخشش داشت و در آن نوشته سفیدی که چون خورشید نورانیت داشت مشاهده کردم. عرض کردم: پدر و مادرم فدایت ای دختر رسول الله! این لوح چیست؟ فرمود: این لوحی است که خداوند به پیامبرش هدیه داده است و در آن نام پدرم، نام همسر، نام فرزندانم و نام اوصیاء از فرزندان نوشته شده است که پدرم آن را به من بخشید تا به سبب آن مرا خشنود کند. جابر گفت: مادرت فاطمه سلام الله علیها آن را به من عطا کرد و خواندم و از آن رونوشت کردم. پدرم امام محمدباقر علیه السلام به جابر گفت: آیا ممکن است آن نوشته را بر من عرضه کنی؟ گفت: آری! پدرم همراهش به منزل جابر رفت و پیش از آنکه آن لوح را بیاورد ناگاه صحیفه ای از ورق نازکی که در آن نوشته شده بود درآورد و گفت: ای جابر! نگاه کن در نوشته خودت تا من برایت بخوانم. جابر هم در نوشته خودش نگاه کرد و پدرم از روی نوشته ای که داشت خواند؛ تا جایی که این دو نوشته حتی در یک حرف هم با یکدیگر تفاوت نداشتند. آنگاه جابر گفت: خدا را گواه می گیرم نوشته ای که در آن لوح دیدم چنین بود... (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۲۷؛ عطاردی، مسند فاطمة الزهراء، ص ۲۸۶)

۳-۲. مصحف فاطمه در روایات

این عنوان در منابع و روایات بسیاری آمده است، که دست کم برخی از روایات آن دارای اسانید صحیح و استواری هستند، از این روی در اصل وجود آن هیچ گونه تردیدی روا نیست و برخی تردیدها در اصل آن و یا تلقی اینکه صورت تفصیل یافته روایت و یا صحیفه دیگری است، (مدرسی طباطبایی، میراث مکتوب شیعه، ص ۴۲) چنانکه خواهیم دید پایه ای ندارد. اکنون و در آغاز بحث برخی از آن روایات را می آوریم:

«محمد بن یحیی، عن أحمد بن محمد، عن ابن محبوب، عن ابن رئاب، عن ابی عبیده قال: سأل أبا عبد الله عليه السلام بعض أصحابنا عن الجفر فقال هو جلد ثور مملوء علماً، قال له: فالجامعة؟ قال: تلك صحيفة طولها سبعون ذراعاً في عرض الأديم مثل فخذ الفالج، فيها كل ما يحتاج الناس إليه، وليس من قضية الا وهي فيها، حتى ارش الخدش. قال:

فمصحف فاطمة؟! قال فسكت طويلاً ثم قال: انكم لتبحثون عما تريدون و عما لاتريدون ان فاطمة مكثت بعد رسول الله صلى الله عليه و آله خمسة و سبعين يوماً وكان دخلها حزن شديد على أبيها وكان جبرئيل عليه السلام يأتيها فيحسن عزائها على أبيها و يطيب نفسها، ويخبرها عن أبيها ومكانه ويخبرها بما يكون بعدها في ذريتها، وكان على عليه السلام يكتب ذلك، فهذا مصحف فاطمه.» (كليني، الكافي، ج ۱، ص ۵۹-۶۰)

«ابوعبيده گوید: یکی از شیعیان از حضرت صادق علیه السلام درباره «جفر» پرسید. امام علیه السلام فرمود: «جفر» پوست گاوی است پر از علم. گفت جامعه چیست؟ فرمود: طوماری است به درازای هفتاد ذراع و عرض يك پوست؛ مانند ران شتر فربه که تمام نیازمندی های مردم در آن است. همه قضایا حتی «جریمه خراش» در آن هست. گفت: مصحف فاطمه چیست؟ امام علیه السلام مدتی طولانی سکوت کرد، آن گاه فرمود: شما از آنچه می خواهید و نمی خواهید، جستجو می کنید.

فاطمه علیها السلام پس از پیامبر صلی الله علیه و آله هفتادوپنج روز در دنیا بود و از فراق پدر اندوه بسیاری داشت. جبرئیل می آمد و او را در مرگ پدر تسلی می داد و او را خوشدل می ساخت. از احوال پدر و جایگاهش سخن می گفت و سرگذشت فرزندانش را

پس از وی گزارش می کرد؛ و علی علیه السلام این ها را می نوشت، آن نوشته ها «مصحف فاطمه علیها السلام» است.»

سند حدیث:

علامه مجلسی، حدیث بالا را با عنوان «صحیح» یاد کرده است. (مجلسی، مرآت العقول، ج ۳، ص ۵۹) نگاهی گذرا به سند آن نشانگر استواری این داوری درباره سند حدیث است.

۱. محمد بن یحیی که لقبش «عطار» است، «ثقه» است. نجاشی از او با عنوان های «ثقه، عین، کثیرالحدیث» یاد کرده است. (نجاشی، رجال النجاشی، ص ۳۵۳)

۲. احمد بن محمد، که احمد بن محمد بن عیسی است و از «ثقات». (الکاظمی، هدایة المحدثین، ص ۱۷۵)

۳. ابن محبوب، که یا «حسن بن محبوب» است و یا محمد بن علی بن محبوب و هر دو از «ثقات» هستند. (طوسی، رجال الطوسی، ص ۳۳۴؛ ابی علی حائری، منتهی المقال، ج ۲، ص ۴۴۷)

۴. ابن رئاب؛ که علی بن رئاب است که شیخ طوسی درباره وی گفته است: «... هو ثقة، جلیل القدر». (طوسی، الفهرست، ص ۱۵۱)

۵. ابوعبیده، که زیاد بن عیسی، ابوعبیده الحداء است. (نجاشی، رجال النجاشی، ج ۱، ص ۳۸۸)

۳. مشخصات مصحف فاطمه زهرا

۱-۳. نویسنده مصحف

روایات بسیاری وجود دارد که در آن حضرت علی (ع) به عنوان نگارنده مصحف معرفی شده است از جمله امام صادق (ع) در جواب سوال (حماد ابن عثمان) مبنی بر این که نویسنده مصحف کیست می فرماید:

(فجعل امیر المومنین یکتب کلما سمع حتی اثبت من ذلك مصحفا)



امیر المومنین هر چه را می شنید، می نوشت تا این که به صورت کتابی در آمد. (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰، ح ۲؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۴۴)
۲-۳. املاکننده و گوینده احادیث

۱. الله

برخی گفته اند گوینده سخنان موجود در مصحف، خداوند است. امام صادق (ع) می فرماید: «انما هوشی ء املاها الله و اوحی الیها؛ مصحف فاطمه نزد ماست ...؛ و خداوند آن سخنان را گفته و بر حضرت فاطمه الهام کرده است». (جلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۳۹، حدیث ۷۰)

عبارت «املاها الله» احتمالاً اشتباه ناسخ باشد و درست «املاه الله» است که ضمیر به «شیء» بر می گردد؛ یعنی خدا آن را فرموده است.

این گونه الهام برای مادر حضرت موسی نیز وجود داشته، در سوره قصص، آیه هفت آمده است: «و اوحینا الی ام موسی؛ به مادر موسی الهام کردید ...»

۲. فرشته (ملک)

بعضی معتقدند این سخنان از فرشته ای است. این احتمال در حدیثی به نقل از امام صادق (ع) گفته شده است: «فارسل الله الیها ملکا یسلی غمها و یحدثها». (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۵)

۳. جبرئیل

در صحیفه ابو عبیده از امام صادق (ع) است که سخنان از آن جبرئیل است: «و کان جبرئیل یأتیها فیحسن عزاءها علی ابیها و یطیب نفسها و یخبرها عن ابیها و مکانه و یخبرها بما یكون بعدها فی ذریعتها ...» (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۵۳)
چه بگوییم سخنان این مصحف از خدا است یر جبرئیل، تفاوتی ندارد، زیرا خداوند به واسطه جبرئیل، این احادیث را گفته است.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ إِنَّ فَاطِمَةَ ع مَكَثَتْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ص خَمْسَةَ وَ سَبْعِينَ يَوْمًا وَ كَانَ دَخَلَهَا حُزْنٌ شَدِيدٌ عَلَى أَبِيهَا وَ كَانَ يَأْتِيهَا جِبْرَائِيلُ ع فَيَحْسِنُ عَزَاءَهَا عَلَى أَبِيهَا وَ يَطِيبُ نَفْسَهَا

وَ يَخْبِرُهَا عَنْ أَبِيهَا وَ مَكَانِهِ وَ يَخْبِرُهَا بِمَا يَكُونُ بَعْدَهَا فِي ذُرِّيَّتِهَا وَ كَانَ عَلِيٌّ عَ يَكْتُبُ ذَلِكَ .
(کلینی، الکافی، ج ۱، ۴۵۸)

امام صادق علیه السلام فرمود: فاطمه علیها السلام بعد از پیغمبر صلی الله علیه و آله ۷۵ روز زنده بود و از مرگ پدرش اندوه سختی او را گرفته بود، جبرئیل نزدش می آمد و او را در مرگ پدرش نیکو

تعزیت میگفت و خوشدلش میساخت و از حال پدرش و مقام او و آنچه بعد از وی برای ذریه اش پیش می آید گزارش میداد و علی علیه السلام آنها را مینوشت.

۳-۳. محتوای مصحف فاطمه (س)

روایات مختلفی درباره محتوای مصحف فاطمه (س) وجود دارد؛ برخی از این روایات مطالبی را نفی و بعضی دیگر مطالبی را اثبات می کند که از این قرار است:
روایات اهل بیت می گوید: مصحف فاطمه (س) مشتمل بر دو امر نیست: یکی قرآن و دیگری احکام شرعی.

این روایات با تعبیرهای ذیل آمده است:

قرآن نیست (ما هو قرآن)؛ (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۴۱-۴۲) گمان نمی کنم قرآن باشد (ما ازعم انه قرآن)؛ (همان، ص ۴۵) چیزی از قرآن در آن نیست (لیس فیه شیء من القرآن)؛ (همان، ح ۷۹) چیزی از کتاب الله در آن نیست (ما فیه شیء من کتاب الله) (همان، ص ۴۳) آیه ای از کتاب الله در آن نیست (ما فیه آیه من کتاب الله) (همان، ج ۴۷، ص ۲۷۱) حرفی از قرآن در آن نیست (ما فیه حرف من القرآن) (همان، ص ۴۶، ح ۳۴) و یک حرف از قرآن موجود در آن نیست (ما فیه من قرآنکم حرف واحد) (همان، ج ۲۶، ص ۳۹)

در مصحف احکام شرعی وجود ندارد در این مورد امام صادق می گوید: «لیس فیه شیء من الحلال و الحرام...؛ چیزی از حلال و حرام در آن نیست.» (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۹۰)

امام رضا وقتی نشانه های هر امام را بر می شمارد می فرماید:



«و عنده الجفر الأكبر و الأصغر ... و يكون عنده مصحف فاطمة» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۱۱۶)

روایات - به گونه تفصیل - تمام محتوای فاطمه را ذکر نکرده، بلکه عنوان ها یا برخی سخنان را بیان کرده است. این روایات در منابع مختلفی پراکنده می باشد و می گوید در مصحف فاطمه این مطالب آمده است:

- ۱) مقام عظیم پیامبر (ص) (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۴۱)
- ۲) آینده ذریه حضرت زهرا (س) (همان) (و یخبرها بما یكون بعدها فی ذریتها)
- ۳) حوادثی که رخ خواهد داد. (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰) (ولکن فیہ علم ما یكون؛ فیہ ما یكون من حادث) مثلاً «تظهر الزنادقة فی سنة ثمان و عشرين و مائة؛ زنادقه در سال ۱۲۳ به ظهور می رسند»
- ۴) نام های انبیاء و اوصیاء (مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۷، ص ۳۲) (ما من نبی و لا وصی الا و هو فی کتاب عندی)
- ۵) اسامی پادشاهان و پدران (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۳) (و اسماء من یملک الی ان تقوم الساعة؛ لیس من ملک یملک { الارض } الا و هو مکتوب فیہ باسمه و اسم ابيه).
- ۶) وصیت حضرت زهرا (س) (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۱) (و لیخرجوا مصحف فاطمة؛ فان فیہ وصیة فاطمة).

این تمام محتوای مصحف فاطمه، به نقل از احادیث معتبر می باشد.

۳-۴. حجم مصحف

در برخی از روایات مرتبط با مصحف فاطمه علیها السلام، از حجم آن نیز سخن رفته است. در روایت ابوبصیر که بارها در ضمن این مبحث بدان اشاره شده است، آمده است: وان عندنا مصحف فاطمة علیها السلام و ما یدرهم ما مصحف فاطمة، قال: مصحف فیہ مثل قرآنکم ثلاث مرات، واللّه ما فیہ من قرآنکم حرف واحد ... (صغار، بصائر الدرجات،

در این سخن به صراحت حجم آن سه برابر قرآن دانسته شده است. اکنون بیفزاییم که پرسیدنی است که آیا امام علیه السلام در این سخن در پی آن است که حجم فیزیکی آن را دقیقاً مشخص کند؟

«سه برابر» آیا چندی و چونی دقیق آن را نشان می دهد؟ آیا در این سخن اشارتی به محتوا و گستره دانش نهفته در آن نیست؟ این عدد کنایه از کثرت نیست؟ هیچ گونه قرینه و یا قرآینی در روایات برای پاسخ بدین سؤال ها نداریم. صراحت سخن درباره حجم آن در سنجش با قرآن به لحاظ کمی است.

۴. ویژگی های مصحف فاطمه (ع)

۱-۴. سرچشمه دانش اهل بیت (ع)

مصحف حضرت فاطمه (ع) یکی از منابع علم اهل بیت (ع) به شمار می آید که بارها ایشان با آن احتجاج نموده و سخنان خویش را به آن مستند نموده اند. از جمله در منابع معتبر آمده است: «منصور به محمد بن خالد» به عامل خود در مدینه نامه نوشت و او را مأمور کرد از فقهای مدینه در موضوع مسائل مستحدثة زکات سؤال کند. وی به غیر از امام صادق (ع) از هیچ کسی پاسخی دریافت نکرد. (امین، اعیان الشیعة، ج ۱، ص ۲۴۸؛ عاملی، مأساة الزهراء (ع)، ج ۱، ص ۱۱۲) «عبدالله بن حسن» از امام صادق (ع) پرسید: این پاسخ را از کجا فرمودید؟ حضرت فرمودند: «قَرَأْتُ فِي كِتَابِ أُمِّكَ فَاطِمَةَ؛ (کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۵۰۷) آن را در کتاب مادرت فاطمه (ع) خواندم.»

علاوه بر این، از ائمه (ع) احادیث متعددی نقل شده است که در آن ها لفظ «عندنا» یا «عندی» موجود است و این تعبیر می فهمانند که در اختیارداشتن مصحف حضرت فاطمه (ع) یکی از علایم امامت بوده است و در موارد لازم ائمه اطهار (ع) به آن احتجاج کرده، حقانیت خود را اثبات می نمودند. همان طوری که امام کاظم (ع) می فرماید: «عندی مُصْحَفُ فَاطِمَةَ؛ (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۷۴؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۴۵) نزد من مصحف فاطمه (ع) است.»



۲-۴. اثبات امامت ائمه اطهار (ع)

امام رضا (ع) در حدیثی نشانه های امام را برمی شمارند، از جمله می فرمایند: «لِلْإِمَامِ عِلْمَاتٌ يَكُونُ أَعْلَمُ النَّاسِ... وَ يَكُونُ عِنْدَهُ مُصْحَفُ فَاطِمَةَ (ع)؛ (شیخ صدوق، من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۴۱۹) یکی از علایم امام معصوم این است که داناترین مردم است... و مصحف فاطمه (ع) نزد اوست.»

امام صادق (ع) نیز می فرمایند: «مَا مَاتَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع) حَتَّى قَبِضَ مُصْحَفَ فَاطِمَةَ (ع)؛ (صفار، بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۱۵۸) امام باقر (ع) وفات نیافت تا این که مصحف فاطمه (ع) را دریافت کرد.»

تصور «عبدالله بن حسن» این بود دانشی که امام صادق (ع) دارند، مثل دانش بقیه مردم است؛ ولی امام فرمودند: «صَدَقَ وَ اللَّهُ مَا عِنْدَهُ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا مَا عِنْدَ النَّاسِ؛ [عبدالله بن حسن] راست گفته است؛ چون علمی که او دارد، مثل علم مردم است.»... سپس فرمود: «وَ عِنْدَنَا مُصْحَفُ فَاطِمَةَ (ع) أَمَا وَ اللَّهُ مَا فِيهِ حَرْفٌ مِنَ الْقُرْآنِ؛ (همان) نزد ما مصحف فاطمه (ع) است که به خدا قسم! حرفی از قرآن در آن نیست.»

شیخ آقابزرگ تهرانی (ره) در «الذریعة» می نویسد: مصحف فاطمه (ع) از جمله میراث امامت نزد پیشوا و مولای ما صاحب الزمان (عج) است. این حقیقت از طرق متعدد، از امامان (ع) در روایات ما، در کتاب «بصائر الدرجات» و «بحارالانوار» گزارش شده است. (تهرانی، الذریعة، ج ۲۱، ص ۱۲۶)

۳-۴. مصحف، جلوه ای از ارتباط با فرشتگان

سخن گفتن حضرت زهرا (ع) با فرشتگان الهی در ماجرای مصحف، یکی از جلوه های «مُحَدَّثَهُ بُوْدُن» آن حضرت می باشد؛ چنانچه امام صادق (ع) می فرمایند: «فَأَرْسَلَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا يَسْأَلُ غَمَّهَا وَيَحَدِّثُهَا؛ (صفار، بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۱۵۷) خداوند فرشته ای به سوی او [فاطمه (ع)] می فرستاد تا وی را تسلی دهد و همدم او بوده، با ایشان هم صحبت شود.»

همچنین امام صادق (ع) در بیان سبب نام گذاری های حضرت فاطمه (ع) می فرمایند:

«سُمِّيتْ فَاطِمَةُ مُحَدَّثَةً لِأَنَّ الْمَلَائِكَةَ كَانَتْ تَهَيِّطُ مِنَ السَّمَاءِ فِتْنَادِيهَا كَمَا كَانَتْ تُنَادِي مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ...؛ حضرت فاطمه (ع) از آن جهت محدّثه نامیده شده که فرشتگان بر او فرود آمده و با او گفت وگو می کردند، همان گونه که با حضرت مریم (ع) گفت وگو می کردند. فرشتگان به حضرت فاطمه (ع) می گفتند: ای فاطمه! همانا خداوند تو را برگزیده و از پلیدی ها تطهیر نموده و تو را بر زنان دو عالم برتری داده است، پس خدایت را سپاسگزار باش و وی را عبادت کن! آن ها با هم گفت وگو می کردند. شبی حضرت فاطمه (ع) به آن ها فرمود: آیا آن که در این آیه نسبت به زنان دو عالم فضیلت و برتری داده شده، مریم، دختر عمران (ع) نبوده است؟ فرشتگان گفتند: مریم، بزرگ و برگزیده زنان زمان خود بود؛ ولی خداوند تو را بر تمامی زنان دو عالم، از اولین تا آخرین ایشان، برتری بخشیده است.» (طبری، دلائل الامامة، ص ۸۱)

آنچه گفتیم، قابل انکار نیست؛ چه اینکه سخن گفتن غیر انبیا با فرشتگان الهی بین تمام مذاهب مسلمین، امری مسلم است. علامه امینی (ره) در «الغدیر» می نویسد: «تمام مسلمانان اتفاق دارند که در امت اسلام همانند امم پیشین، افرادی هستند که به آنها محدّث می گویند. پیامبر بزرگوار اسلام (ص)، چنان که در صحاح و مسانید از طرق عامه و خاصه آمده، از این واقعیت خبر داده است. مُحَدَّث کسی است که فرشته با او سخن می گوید، بدون آن که پیامبر باشد یا فرشته را ببیند یا در او دانشی به طریق الهام و مکاشفه از مبدأ اعلی ایجاد شود یا در قلبش حقایقی که بر دیگران مخفی است، پدید آید و یا معانی دیگری که ممکن است از آن اراده نمود؛ بنابراین، بودن چنین کسی میان امت اسلام، مورد اتفاق تمام فرقه های اسلامی است. نهایت آن که اختلاف در تشخیص و شناخت اوست.» (امینی، الغدیر، ج ۵، ص ۶۸)

بنابراین، گفت وگویی جناب جبرئیل (ع) با حضرت زهرا (ع) از منظر قرآن، موضوعی پذیرفته شده است؛ چراکه از آیات قرآن استفاده می شود که وحی معانی مختلفی دارد. آن نوع از وحی که به پیامبران اختصاص داشته، وحی به معنای «تشریحی» آن است؛ اما وحی به غیر پیامبران از نوع «الهام» بوده که به پیامبران اختصاص نداشته و دیگران را نیز شامل می



شده است. اهل بیت و نیز حضرت فاطمه (ع) چنین وحی ای را به واسطه «مُحَدَّثَ بُوْدن» دریافت می نمودند.

طبق آیات قرآن، برخی از زنان دیگر نیز مورد خطاب ملائکه قرار گرفته اند. (مریم/۱۹) افزون بر آن، خداوند متعال نیز فرموده است: (إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ)؛ (فصلت/۳۰) «بی تردید کسانی که گفتند: پروردگار ما خداست، سپس [در میدان عمل به این حقیقت] استقامت ورزیدند، فرشتگان بر آنان نازل می شوند [و می گویند] مترسید و اندوهگین نباشید! شما را به بهشتی که وعده داده شده اید، بشارت باد!»

این آیه و مانند آن، ثابت می کند که فرشتگان در دنیا بر غیر انبیا نیز نازل می شوند و با آن ها سخن می گویند و کسی نگفته است که این سخن گفتن، مستلزم نبوت است.

۴-۴. خبرهایی از حوادث آینده

از جمله برکات مصحف حضرت فاطمه (ع) اخبار غیبی است که از فرشته وحی دریافت کرده و در این کتاب مطرح شده است و محتوای آن در مورد حوادث آینده می باشد که چند مورد را با هم مرور می کنیم:

الف. امام صادق (ع) می فرماید: «أَمَّا إِنَّهُ لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ وَ لَكِنْ فِيهِ عِلْمٌ مَا يَكُونُ؛ (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۴۴) در آن (مصحف حضرت فاطمه (ع)) از حلال و حرام چیزی نیست؛ بلکه آنچه در آن دیده می شود، دانش و آگاهی از حوادث و اخبار آینده است.»

ب. حماد بن عثمان می گوید: از امام صادق (ع) شنیدم که فرمود: «تَطَهَّرُ الزَّنَادِقَةُ فِي سَنَةِ ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَةٍ وَ ذَلِكَ أَنِّي نَظَرْتُ فِي مُصْحَفِ فَاطِمَةَ؛ (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰) در سال ۱۲۸ ق، مخالفان مذهب و دعوت کنندگان به باطل، اعلام وجود خواهند کرد. این موضوع را در مصحف حضرت فاطمه (ع) دیدم.» (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۳۴۷)

ج. «فَضِيلُ بْنِ سُكْرَةَ» می گوید:

روزی به محضر امام صادق (ع) مشرف شدم که خطاب به من فرمود: ای فضیل! آیا می دانی در چه چیزی پیش از این نگاه می کردم؟! عرض کردم: خیر. فرمود: من در مصحف فاطمه (ع) نگاه می کردم. حاکمی نیست که حکومت کند؛ مگر آن که نام او و نام پدرش در آن نوشته شده است؛ (مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۱۵۵)

د. «عبدالملک بن اعین» می گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم: زیدیه و معتزله اطراف محمد بن عبدالله (نفس زکیه) را گرفته اند، آیا او حاکم خواهد شد؟ در پاسخ فرمود: به خدا قسم! نزد من دو کتاب است که در آن کتاب ها نام هر پیامبر و هر حاکمی که در زمین حکومت کند، موجود است. خیر! به خدا قسم که محمد بن عبدالله هیچ کدام از این ها نیست. (کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۲)

۴-۵. در بردارنده وصیت حضرت فاطمه (ع)

از مواردی که در مصحف شریف وجود دارد، وصیت حضرت زهرا (ع) است. امام صادق (ع) در برابر برخی از مخالفان و معترضان فرمودند: «وَلْيُخْرِجُوا مُصْحَفَ فَاطِمَةَ (ع) فَإِنَّ فِيهِ وَصِيَّةَ فَاطِمَةَ (ع)؛ اگر راست می گویند، مصحف فاطمه (ع) را در بیاورند و نشان دهند؛ مصحفی که در آن وصیت حضرت فاطمه (ع) موجود است». (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۷۷)

۴-۶. انتقال به امام زمان (عج)

این کتاب الهام شده از سوی خداوند، به عنوان امانت و خیر کثیر، نسل به نسل در میان ائمه (ع) انتقال یافته است. ابوبصیر نقل می کند که امام محمد باقر (ع) از دنیا رفت مگر آنکه مصحف فاطمه (س) را به امام بعدی سپرد (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۷۸؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۴۷). در روایات آمده است که این مصحف، پس از امام حسین (ع) در خاندان ایشان دست به دست شد تا در نهایت به صاحب الامر، مهدی موعود (عج) تحویل داده شد (مسند فاطمة الزهراء، ص ۲۹۲)؛ بنابراین، مصحف فاطمه (س) اکنون به عنوان یکی از امانات امامت در نزد آخرین حجت خدا موجود است (آقا بزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۱، رقم ۴۲۴۸).

۵. دفع شبهه ی قرآن شیعیه

برخی از ناهلان و یا مغرضان بر شیعه خرده گرفته‌اند که شیعیان قرآن دیگری تراشیده‌اند! و ممکن است در عصر حاضر نیز چنین اتهاماتی را وارد کنند و ناآگاهانه به باد انتقاد بگیرند. این انتقادهای نابخردانه و اهانت‌های ناروا ممکن است از چند چیز نشات گیرد:

۱. عدم رجوع به متون و منابع حدیثی و جوامع روایی شیعی و ناآگاهی و عدم اطلاع از اینکه تشیع که قائل است زهرای مرضیه (سلام الله علیها) دارای کتاب و مصحف بوده است مقصود چیست؟

۲. عناد و لجاجت با اندیشه‌های اسلام ناب و باورهای اعتقادی و معارف که از طریق امامان معصوم (علیهم لسلام) این حجت‌های خدا در روی زمین در اختیار انسانها گذارده شد.

۳. مهم ترین پرسش درباره این مصحف، عنوان شبهه ناك آن، یعنی (مصحف) است، زیرا چنین بر می آید که این مصحف، قرآن خاصی است؛ اما اگر به روایات بنگریم، می یابیم این مصحف حتی يك آیه در بر ندارد؛ اما برخی ناآگاهان، همین که نام مصحف را شنیده، پنداشته اند مصحف یعنی قرآن.

حتی برخی شیعیان باور کرده اند که مصحف فاطمه، قرآنی دیگر است، از این رو بر آمده اند روایات این کتاب را کم اهمیت جلوه داده، در سند آن تردید نمایند اما با کمال شگفتی می بینیم افرادی همچون امام خمینی، نه تنها آن را پوشیده و انکار نمی کنند که بدان افتخار می نمایند: (ما مفتخریم که... صحیفه فاطمیه که کتاب الهام شده از جانب خداوند تعالی به زهرای مرضیه است، از ماست)

برخی احادیث که درباره مصحف فاطمه (س) آمده، با همین واژه (مصحف) است، از این رو به پندار مزبور دامن می زند، از جمله: محمد بن مسلم از امام جعفر صادق (ع) روایت می کند: «و خلفت فاطمه مصحفا ما هو قرآن: فاطمه مصحفی از خود به جا گذاشت که قرآن نیست.»

علی بن سعید از امام صادق (ع) روایت می کند:

«و عندنا والله مصحف فاطمه ما فيه آیه من كتاب الله: به خدا سوگند، مصحف فاطمه نزد ماست {وامام می افزاید} و در آن حتی يك آیه از كتاب الله نیست»
 امام صادق (ع) می فرماید: «فیه مثل قرآنکم هذا ثلاث مرات: در آن {مصحف} سه برابر این قرآن، مطلب هست.»

برخی گمان کرده اند از آن رو که (مصحف) واژه ای خاص قرآن است، اگر گفته شود مصحف فاطمه، به معنی قرآن فاطمه (س) است و چون حدیث اخیر می گوید: این مصحف، سه برابر قرآن است، پس شیعیان معتقدند قرآن موجود، ناقص است، غافل از این که ذیل احادیث اشاره دارد که در این مصحف حتی يك آیه وجود ندارد.

۴. ذهنیت و تصویری که پس از رحلت پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله وسلم) در اذهان مسلمانان حتی اصحاب و یاران پیامبر از کلمه «مصحف» بود. چرا که «مصحف» بیشتر به نوشته‌هایی از آیات قرآن اطلاق می‌شد و در آن زمان مصحفهای متعددی وجود داشت و شخصیتی که دارای مصحف بود به همو نسبت می‌دادند مثل اینکه می‌گفتند مصحف علی (علیه السلام) به اعتبار اینکه مولا علی (علیه السلام) دارای مصحف بود. البته هم‌اکنون نیز تعبیر «مصحف شریف» به قرآن مجید شهرت بسیار دارد. گرچه چنین استعمالی در آن زمان شهرت فراوان داشت ولی این‌طور نبوده که مصحف تنها به نوشته‌های آیات قرآن گفته شود بلکه نظرشان به معنای لغوی مصحف بوده چرا که به مجموعه صحیفه‌های نوشته شده بین دو جلد که به صورت کتاب درآمده باشد مصحف یا مصحف می‌گویند. (ابن منظور، لسان العرب، ذیل ماده صحف)

پاسخ:

به مجموعه صحیفه‌ها و نوشته‌هایی که در موضوعات و مطالبی غیر از آیات قرآن نوشته شده باشد مصحف اطلاق می‌گردد و مصحف فاطمه (سلام الله علیها) به همین اعتبار است. ابوبصیر می‌گوید: در محضر امام صادق (علیه السلام) بودم و پرسیدم: و ما



مصحف فاطمه؟ قال: مصحف فيه مثل قرآنكم ثلاث مرات و الله ما فيه من قرآنكم حرف واحد. (عطاردي، مسند فاطمة الزهراء، ص ۲۸۱)

مصحف فاطمه (سلام الله عليها) چیست؟ فرمود: مصحفی است سه برابر قرآن که در دست شما است، ولی به خدا قسم حتی یک حرف از قرآن شما هم در آن نیست. این حدیث آشکار می‌سازد که مصحف فاطمه (سلام الله عليها) از نظر کمیت و حجم سه برابر قرآن است ولی از نظر محتوا و مطالب حتی یک حرف از ظاهر قرآن هم در آن وجود ندارد.

علامه مجلسی در توضیح این حدیث می‌نویسد: ممکن است کسی این شبهه را کند که در احادیث بسیاری وارد شده قرآن همه احکام را در بردارد و نیز مشتمل بر حوادث و گزارشهای حال و آینده تاریخ است. پس مصحف فاطمه در پی چه چیزی است و این حدیث چگونه معنا می‌شود؟ در پاسخ شبهه می‌گوید: آری قرآن چنین است ولی ممکن است منظور از مصحف معانی و تاویلاتی باشد که ما از قرآن نمی‌فهمیم نه معنای ظاهری که از الفاظ درک می‌کنیم و می‌فهمیم. لذا مقصود از قرآن شما همان الفاظ ظاهری قرآن است که در مصحف فاطمه (سلام الله عليها) وجود ندارد. (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۶، ص ۴۰)

روایات دیگری نیز وجود دارد که دلالت می‌کنند مصحف فاطمه (سلام الله عليها) قرآن نیست و موضوعات و مطالب آن غیر از آیات قرآن است. (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۵۴ و ۱۶۰)

مصحف فاطمه (سلام الله عليها) و علم الهی دانشهایی که بشر آنها را کسب می‌کند بسیار جزئی و محدود است و پس از مدتی فراموشش می‌شود و نسبت به علوم و دانشهایی هم که در آینده وجود می‌آید بی‌اطلاع است. لذا تنها به علومی واقف است که در حال حاضر به آنها دسترسی پیدا کرده است. اصطلاحات و دانش گذشته را کم کم از یاد می‌برد و از آینده هم آگاهی ندارد. ولی خداوند متعال که عالم مطلق است علم او محدود به زمان نیست و گذشته و حال و آینده در نزد او یکسان است. این دانش و حکمت خدایی که زمان را

در می‌نوردد و تنها در اختیار اوست شمه‌ای از آن را به هر کس که اراده کند عطا می‌کند.
يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا. (بقره/۲۶۹)

حکمت را به هر که مشیتش تعلق گیرد می‌دهد و آن کس که حکمت داده شده است همانا خیری بسیار داده شده است. البته این دانش و اسرار الهی در حد اعلائی آن به پیشوایان دین ارزانی گشته است و مصحف فاطمه (سلام الله علیها) مصداق بارزی از معارف و دانشهای خدایی است که به زهرای مرضیه (سلام الله علیها) الهام شد و به عنوان اسرار نبوت و امامت در اختیار ائمه معصومین (علیهم السلام) قرار گرفت؛ بنابراین دانش و حکمت‌های موجود در مصحف فاطمه (سلام الله علیها) از سوی خدا است که محدود به زمان و مکان نیست و قابل قیاس با دانشهای بشری نیست. مطالب مصحف فاطمه (سلام الله علیها) ابوبصیر می‌گوید: از امام محمدباقر (علیه السلام) از مصحف فاطمه (سلام الله علیها) پرسیدم. فرمود: پس از رحلت پدرش بر فاطمه (سلام الله علیها) نازل گشته است. عرض کردم: آیا در آن چیزی از آیات قرآن است؟ فرمود: چیزی از آیات قرآن در آن نیست. عرض کردم: برایم آن را توضیح دهید.

فرمود: جلدها و اطراف آن از یاقوت زینت داده شده است و برگهای آن از در سفید است. عرض کردم: قربانت گردم! در آن چه سخنانی است؟ فرمود: خبرهای عصر حاضر و نیز خبرهایی که تا روز قیامت اتفاق خواهد افتاد در آن موجود است. خبر آسمانها و شماره فرشتگان آسمانی، تعداد و نامهای تمام کسانی که خداوند آنها را آفریده است. نامهای رسولان، نامهای تکذیب‌کنندگان و اسامی همه مؤمنان و کافران از آغاز آفرینش تا فرجام در آن موجود است. اسامی و معرفی هر یک شهرهایی که در شرق و غرب زمین است، تعداد مؤمنان و کافران هر شهر، اوصاف تکذیب‌کنندگان و نیز اوصاف ملت‌های گذشته و تاریخ آنها، طغیانگرانی که حاکم‌اند تعداد آنها و زمان حکومتشان، نامهای پیشوایان و اوصاف آنها و آنچه در زمین یکی پس از دیگری مالک می‌شوند، شرح حال بزرگان آنها و هر کس که در ادوار آینده بیاید در مصحف موجود است.



اوصاف بهشتیان و تعداد کسانی که وارد بهشت خواهند شد، اوصاف جهنمیان و نامهای آنها در مصحف موجود است. دانش قرآن آن طور که نازل شده، دانش تورات و انجیل آن طور که نازل گشته‌اند و دانش زیور و شماره درختهایی که در تمام بلاد است در مصحف موجود است. (عطاردی، مسند فاطمة الزهرا (س)، ص ۲۹۰ و ۲۹۱)

اخباری که جبرئیل بر فاطمه (سلام الله علیها) وحی می‌کرد جبرئیل - فرشته وحی - که پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) بر فاطمه نازل می‌شد دو قسم گزارش و اخبار به او وحی می‌کرد. «وَ يَخْبِرُهَا عَنْ أَيْبِهَا وَ مَكَانِهِ وَ يَخْبِرُهَا بِمَا يَكُونُ بَعْدَهَا فِي ذُرِّيَّتِهَا» (صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۵۶)

الف: از پدرش و جایگاه و منزلتی که در نزد پروردگار داشت خبر می‌داد.
ب: از حوادث تلخ آینده تاریخ که پس از شهادت صدیقه طاهره (سلام الله علیها) نسبت به فرزندانش از ناحیه دشمنان اهل بیت واقع خواهد شد گزارش می‌داد؛ بنابراین مصحف فاطمه (سلام الله علیها) این دو نوع گزارش و اخبار را هم در بردارد.
در احادیث متعددی از معصومین (ع) به این موضوع تأکید شد که مصحف حضرت فاطمه (ص)، قرآن دیگری نیست:

۱. امام جعفر صادق (ع): و مصحف الفاطمة، ما از عم ان فیه قرآنا. (کلینی، الکافی،

ج ۱، ص ۲۴)

۲. امام صادق (ع): و الله ما فیه من قرآنکم حرف واحد. (همان، ص ۱۵۱)

۳. امام محمد باقر (ع): ما فیه شیء من القرآن. (طبری، دلائل الامامة، ص ۲۷)

۴. امام موسی کاظم (ع): عندی مصحف فاطمه (س)، لیس فیه شیء من القرآن.

(صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۷۴)

به هر روی، گرچه کتاب فاطمه زهرا (س)، مصحف خوانده می‌شود ولیکن مصحف به معنای قرآن نیست. بلکه کتابی است که با انشای آن حضرت نگاشته شده است.

نتیجه

بر اساس تحلیل محتوای دقیق منابع روایی ارائه شده در این تحقیق، نتیجه علمی زیر حاصل میشود:

«مصحف حضرت فاطمه (س)» یک کتاب الهی و غیرقرآنی است که در فاصله ۷۵ تا ۹۵ روز پس از رحلت پیامبر (ص) و در دوران اندوه و فشار بر حضرت زهرا (س)، از طریق نزول جبرئیل امین بر ایشان شکل گرفته است. از نظر لغوی، «مُصْحَف» به معنای کتاب جلدشده و شامل هر نوع نوشتار میان دو جلد است، نه اختصاصاً قرآن؛ بنابراین اطلاق این واژه به کتاب حضرت فاطمه (س) به هیچ وجه به معنای قرآن بودن آن نیست.

بر اساس احادیث صحیح‌السند از امامان معصوم (ع) - به ویژه امام صادق (ع) - این مصحف دارای ویژگی‌های روشنی است:

نویسنده آن امیرمؤمنان علی (ع)، گوینده و املاکننده خداوند به واسطه جبرئیل و محتوای آن فاقد هرگونه حرف، آیه یا حکم شرعی از قرآن کریم است. امامان (ع) به صراحت تأکید کرده اند: «وَاللَّهِ مَا فِيهِ مِنْ قُرْآنِكُمْ حَرْفٌ وَاحِدٌ» و «لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ».

از نظر محتوا، مصحف حضرت فاطمه (س) مشتمل بر سه دسته اطلاعات است:

۱. اخبار مربوط به مقام والای پیامبر (ص) نزد خداوند
 ۲. حوادث آینده تاریخ اسلام و تشیع تا قیامت،
 ۳. اسامی انبیا، اوصیا، پادشاهان، حاکمان، مؤمنان و کافران و نیز وقایع مهمی مانند خروج زنادقه در سال ۱۲۸ قمری.
- حجم این کتاب سه برابر قرآن ذکر شده، اما این عدد بیشتر ناظر به گستردگی دانش غیبی نهفته در آن است تا صرفاً کمیت فیزیکی.
- کارکردهای امامتی این مصحف نیز حائز اهمیت است:
- نزد هر امامی از نسل فاطمه (س) بودن آن، یکی از نشانه‌های اثبات امامت و منبع استناد علمی ائمه (ع) به شمار می‌رفته است.



همچنین وصیت حضرت زهرا (س) در همین مصحف ثبت شده و اکنون نزد امام زمان (عج) به‌عنوان امانتی الهی محفوظ است.

از منظر کلامی، مصحف فاطمه (س) جلوه ای از «مُحَدَّثَه» بودن آن حضرت است؛ سخن گفتن فرشته با غیر پیامبر - چنانکه در قرآن درباره مادر موسی و مریم (س) نیز آمده - به معنای نبوت نیست، بلکه نوعی الهام و تأیید الهی است؛ بنابراین، هرگونه شبهه مبنی بر وجود «قرآن دیگری نزد شیعه» یا ادعای تحریف قرآن با استناد به این مصحف، ناشی از خلط معنای لغوی «مصحف» با قرآن و بی اطلاعی از تصریحات روایی معصومان (ع) است که بارها بر عدم وجود حتی یک حرف از قرآن موجود در آن تأکید کرده اند.

در مجموع، مصحف حضرت فاطمه (س) نه کتابی فقهی، نه قرآنی دیگر، بلکه کتابی غیبی، الهامی و تاریخی - امامتی است که منبع دانش اهل بیت (ع) از حوادث گذشته و آینده بوده و هرگز جایگزین یا مکمل قرآن کریم به شمار نمی آید. پذیرش وجود آن، بخشی از باورهای اعتقادی امامیه درباره علم لدنی و جایگاه ویژه حضرت فاطمه زهرا (س) است.

فهرست منابع

قرآن مجید

۱. ابراهیم أنیس، المعجم الوسیط، (افست)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، الطبعة الرابعة، ۱۴۱۲ ق.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، الطبعة الأولى، ۱۴۰۸ ق.
۳. أبی علی الحائری، الشیخ محمد بن اسماعیل المازندرانی، منتهی المقال فی احوال الرجال، قم: مؤسسة آل البيت لإحياء التراث، ۱۴۱۶ ق.
۴. الامین، سید محسن، اعیان الشیعه، تحقیق و استخراج: حسن امین، بیروت: دار التعارف للمطبوعات ۱۴۰۶ ق.
۵. تهرانی، آقابزرگ، الذریعة، قم: نشر اسماعیلیان و تهران: کتابخانه اسلامی، ۱۴۰۸ ق.
۶. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، تحقیق: احمد عبد الغفور، عطار، قاهره، ۱۳۷۶، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷ ق.
۷. جوهری، اسماعیل ابن حماد، الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیة، بیروت: دارالعلم، چاپ سوم، ۱۴۰۴ ق.
۸. زبیدی، سید محمد مرتضی حسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۹. زركشى، بدرالدین، البرهان فی علوم القرآن، تعلیق: عطا، مصطفی القار، بیروت: دارالکتب العلمیة ۱۴۲۲ ق.
۱۰. شرف الدین، عبد الحسین، المراجعات، قم: بنیاد معارف اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۶ ش.
۱۱. صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی، من لا یحضره الفقیه، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۳ ق.

۱۲. صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات الكبرى في فضائل آل محمد (ص)، تهران: اعلمی، ۱۳۶۲ ش.
۱۳. طوسی، محمد بن حسن، الفهرست، شیخ الطائفة الإمامية، به كوشش محمود رامیار، مشهد: دانشكده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مشهد، ۱۳۵۱ ش.
۱۴. طوسی، محمد بن حسن، رجال الطوسی، حقه و علّق عليه و قدّم له العلامة الكبير السيد محمد صادق آل بحر العلوم، نجف: المطبعة و المكتبة الحيدرية، ۱۳۸۱ ق.
۱۵. عبدالحسين امینی، الغدير، بيروت: دارالكتب العربي، ۱۳۷۹ ق.
۱۶. عطاردی قوچانی، عزیز الله، مسند فاطمة الزهراء عليها السلام، تهران: عطارد، ۱۳۷۱ ش.
۱۷. فراهیدی، خليل بن احمد، العين، تحقيق: الدكتور مهدي المخزومي، الدكتور ابراهيم السامرائي، قم: منشورات دارالهجری، ۱۴۰۵ ق.
۱۸. فراهیدی، خليل بن احمد، كتاب العين، تحقيق دکتر مهدي مخزومي و دکتر ابراهيم سامرايي قم: انتشارات اسوه ۱۴۱۴ ق.
۱۹. فيومي، محمد بن علي، المصباح المنير، قم: انتشارات دار الهجره ج اول ۱۴۰۵ ق.
۲۰. كليني، محمد بن يعقوب، الاصول من الكافي و الفروع من الكافي، تهران: دار الكتب الاسلاميه، ۱۳۶۷ ش.
۲۱. الكاظمي، محمد امين بن محمد علي، هداية المحدثين الى طريقة المحمدين، تحقيق: السيد محمد الرجائي، قم: منشورات مكتبة آية الله العظمى المرعشي النجفي، ۱۴۰۵ ق.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار أئمة الأطهار، بيروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
۲۳. مجلسی، محمد باقر، مرآت العقول في شرح أخبار آل الرسول، اخراج و مقابلة و تصحيح: السيد هاشم الرسولي، تهران: دار الكتب الاسلاميه، الطبعة الثانية، ۱۳۹۴ ق.

۲۴. محدثی، جواد، فرهنگ عاشورا، قم: نشر معروف، ۱۳۷۶ ش.
۲۵. مدرسی طباطبایی، سید حسین، میراث مکتوب شیعه، از سه قرن نخستین شیعه، ترجمه: سیدعلی قرائی، رسول جعفریان، قم: کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران، ۱۳۸۳ ش.
۲۶. مرتضی عاملی، سید جعفر، مأساة الزهراء (ع)، بیروت: دارالسیرة، ۱۴۱۸ ق.
۲۷. نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، التحقيق: السيد موسى الشيبيري الزنجاني، قم: مؤسسة النشر الاسلامی، الطبعة الأولى، ۱۴۰۷ ق.